

turvinhan monien väitöskirjatkin saatiin lopulta valmiiksi.

PALKITUT KIRJOITUKSET

Kotikielen Seuran saamat kirjoitukset luki ja anonymisti arvioi seuran johtokunnan nimittämä raati, johon kuuluivat seuran entinen esimies professori Lea Laitinen, II varaesimies, dosentti Petri Lauerma (puheenjohtaja) ja Virittäjän kunnialukija, emeritusprofessori Klaus Mäkelä. Sihteerinä toimi seuran sihteeri Eero Voutilainen. Töiden arvioinnissa keskeisinä kriteereinä olivat muistelmien yleinen informatiivisuus

nimenomaan Castrenianumin kannalta sekä muistelmien sisältämien yksityiskohtien ja etenkin tapakulttuuristen huomioiden tarkkuus.

Verkko-Virittäjässä julkaistaan nyt ensi vaiheessa Saara Antilan, Silva Kiurun, Päivi Rintalan ja Alpo Räisäsen palkitut muistelmakirjoitukset. Vaikka itse kirjoituskilpailu on päättynyt, Kotikielen Seura ottaa edelleen mielellään vastaan muistelmia etenkin 1960–1970-luvuilta, jolloin maailma muuttui, muttei vielä Castrenianum.

PETRI LAUERMA

Sähköposti: petri.lauerma@kotus.fi

KIRJALLISUUTTA

NÄKÖKULMIA AGRICOLAAN: KIRJA, SANOMA, KIELI

Heininen, Simo *Mikael Agricola. Elämä ja teokset.* Helsinki: Edita 2007. 339 s. ISBN 978-951-31-4869-2.

Häkkinen, Kaisa (toim.) *Mikael Agricola. Abckiria. Kriittinen editio.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2007. 126 s. ISBN 978-951-746-898-5.

Agricolan juhluvuoden kunniaksi on tänä vuonna ilmestynyt muun muassa kaksi Agricolan työtä ja erityisesti hänen esikoisteostaan monesta suunnasta valottavaa teosta, KAISA HÄKKISEN toimittama *Abckiria. Kriittinen editio (Mikael Agricolan teosten tieteelliset editiot I)* sekä SIMO HEINISEN *Mikael Agricola. Elämä ja teokset.*

Abckirian kriittisen edition taustalla on Turun yliopiston suomen kielen ja yleisen

kielitieteen laitoksen, Helsingin yliopiston kirkkohistorian laitoksen ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen Agricola-projekti, jonka päämääränä on muokata Agricolan teosten pohjalta painettu kommentein ja selityksin varustettu tieteellinen editio sekä valmistella tutkijoita palveleva elektroninen morfosyntaktinen tietokanta. (Ks. hankkeen kotisivua <http://olaui.suo.utu.fi>.) Projektin johtoryhmään kuuluvat Kaisa Häkkinen (vastuullinen johtaja, Turun

yliopisto), Simo Heininen (Helsingin yliopisto) ja RIITTA PALKKI (Kotimaisten kielten tutkimuskeskus), ja hankkeen tutkijoina toimivat NOBUFUMI INABA, HEIDI MERIMAA, KIRSI-MARIA NUMMILA ja TANJA VAITTINEN (Turun yliopisto), ANNA PERÄLÄ (Svenska litteratursällskapet i Finland) sekä MIKKO LOUNELA (Kotimaisten kielten tutkimuskeskus). Hankkeen keskeinen tukiryhmä on Wanhan suomen seminaari, joka kokoontuu kaikkien tällä hetkellä aktiivisesti toimivien vanhan kirjakielen asiantuntijoiden kohtauspaikkana.

Abckirian kriittinen editio sisältää kolme asiantuntija-artikkelia sekä itse aapistekstin. Kirjahistorian ja typografian tutkija Anna Perälän artikkeli »Mikael Agricolan teosten painoasu ja kuvitus» tarkastelee *Abckiriaa* kirjahistoriallisesta, kirjan typografiseen aineistoon keskittyvästä näkökulmasta. Tästä näkökulmasta tulkiten *Abckiria* on esine, jonka voidaan nähdä noudattavan omalle aikakaudelleen tyypillistä typografista logiikkaa ja estetiikkaa. Tämä näkökulma on erityisen avartava fennistille, jolta itse kielestä kiinnostuneena helposti jäivät kokonaan lukematta ne »hiljaiset viestit», joita liittyy tekstin typografiaan, kuvitukseen, koristeluun tai väriytykseen.¹ Kirkkohistorian professori Simo Heinisen artikkeli »Abckirian sisältö ja lähteet» puolestaan avaa *Abckirian* syntyhistoriaa ja merkitystä, sen teologista ja kansanopetuksellista sisältöä sekä Agricolan työtapoja kääntäjänä. Tämä artikkeli yhdessä Heinisen Agricola-elämäkerran kanssa auttaa oivaltamaan, miten kiinteästi kirkko, sen tekstit ja samalla myös näiden tekstien kieli olivat sidoksissa valtakunnan politiikkaan.² Kaisa Häkkinen puolestaan käsittelee artikkelissaan »Suo-

men kieli Mikael Agricolan *Abckiriassa*» Agricolan oikeinkirjoitusta, äänne- ja muoto-oppia, sanastoa ja lauseoppia siltä osin kuin ne tulevat esiin juuri *Abckiriassa*. Häkkinen artikkeli toimii lyhyenä johdatuksena Agricolan kieleen yleisemminkin.

Simo Heinisen *Mikael Agricola: Elämä ja teokset* on mittava teos, joka kokoaa yhteen johtavan Agricola-tutkijan yli kolme vuosikymmentä kestäneen tutkimusuran keskeisimpiä tuloksia. Heinisen teos on ensinnäkin elämäkerta, joka seuraa Agricolan elämää Pernajan pojasta ja viipurilaisesta koululaisesta Turun piispan kansleriksi, Wittenbergin ylioppilaaksi, koulumestariksi ja Turun hiippakunnan johtoon. Toisaalta teos esittelee koko Agricolan tuotannon, kaikkien yhdeksän teoksen ilmestymisen taustaa, rakennetta, sisältöä ja merkitystä. Kirja raottaa kunkin teoksen kohdalta kiinnostavalla tavalla myös sitä työskentelyprosessia, jonka kautta Agricola on kulloisiinkin käännösvalintoihinsa päätenyt. Heinisen teos palvelee sekä suurta yleisöä että tiedeyhteisöä: tutkimukselliset ainekset, esimerkiksi viittaukset lähdekirjallisuuteen, kulkevat systemaattisesti alaviitteissä. Leipätekstissä katkelmat Agricolan teksteistä on usein nykyaikaistettu, mutta kielentutkijan iloksi myös alkuperäinen muoto löytyy lähes aina alaviitteestä.

Olen lukenut näitä kahta teosta erityisesti kirjasuomen yliopisto-opettajan näkökulmasta. Kirjasuomen peruskurssin keskeisimpiä oppimistavoitteita on oivaltaa kirjakielen keinotekoisuus ja sopimuksenvaraisuus: kirjakielet eivät kehity itsestään, niitä kehitetään aina tietoisesti jossakin sosio-historiallisessa kontekstissa. Ei ole sattumaa, että varhaisin suomenkielinen

¹ Typografisen aineiston tutkimukseen johdattaa esim. Anna Perälän artikkeli teoksessa Tuija Laine (toim.), *Kirjahistoria. Johdatus vanhan kirjan tutkimukseen*, sekä Perälä 2007.

² Tämä Heinisen artikkeli sisältyy lähes sellaisenaan myös hänen teokseensa *Mikael Agricola. Elämä ja teokset*.

kirjallisuus kehittyi juuri lounaissuomalaisen murteiden pohjalta tai että erityisesti Raamatun tekstien käännökset seurasivat tiukastikin vieraskielisiä esikuviaan. Esimerkiksi *Uuden testamentin* esipuheita ja reunahuomautuksia laatiessaan Agricola saattoi liikkua huomattavasti vapaammin suhteessa lähtötekstiin kuin varsinaista pyhää sanaa suomentaessaan (*Mikael Agricola* s. 252–271). Kirjasuomen opetuksessa olisi myös tärkeä irrottautua sellaisesta teleologisesta näkemyksestä, jonka mukaan kirjakieli on vähitellen edistynyt kohti nykyistä kirjoitettua standardia, kehityksen lopputulosta. Kukin kirjakielen kehitysvaihe tulisi sen sijaan nähdä omista lähtökohdistaan käsin. Tarkastelemisnani teoksissa on kaksissa kansissa lähde, joka antaa uutta tietoa siitä, miten ja millaisissa oloissa Agricolan *Abckiria* – suomenkielisen kirjallisuuden esikoinen – syntyi ja miksi se syntyi juuri sellaiseksi kuin se on. Kirkkohistorian, kirjahistorian ja kielitieteen kokonaisuudessa yksi osa selittää toista, ja lukijalle kokonaisuus on lopulta suurempi kuin osiensa summa.

TYPOGRAFIAN 'HILJAISET VIESTIT'

Anna Perälä käsittelee artikkelissaan *Abckirian* painoasua ja kuvitusta. Artikkelijohdattaa katsomaan teosta uudella tavalla ja oivaltamaan, että se on kirjallisen viestin lisäksi täynnä kuvallista viestiä, joka jää helposti ymmärtämättä ilman typografista taustatietoa. Agricolan teosten ulkoasu edustaa vierasta logiikkaa ja estetiikkaa, joka ei pääse oikeuksiinsa, jos sitä tarkastellaan vain nykykirjan näkökulmasta.

Typografinen taustatieto auttaa myös lukemaan tässä tarkasteltavana olevien kirjojen omaa estetiikkaa. Kirjat ovat tyylikkäästi taitettuja ja paksulle paperille painettuja – itsessään omiaan kunnioittamaan Agricolan työtä ja suomenkielistä kirjaa.

Kumpakaan kirjaa koristavat Alduksen lehdet, joita käytettiin erityisesti varhaisissa painatteissa osoittamassa uuden kappaleen alkua tai päättämässä riviä (*Abckiria* s. 26). Agricolan *Abckiriassa* ja sen kriittisessä editiossa Alduksen lehti päättää koko teoksen, Heinisen kirjaa lehdet koristavat joka sivulla sivunumeron yhteydessä. Lisäksi kunkin pääluvun alussa on käytetty myös sarjakoristeita ja koristeinitiaaleja. Eikä lie ne sattumaa, että nämä koristeet ja lukujen nimet on painettu punertavalla sävyllä, väriellä, joka korosti työn näyttävyttä myös Agricolan *Rukouskirjan* nimiösivulla ja kalendaario-osassa sekä *Daavidin psalmtarin* ja *Veisujen ja ennustusten* nimiökehyksissä (*Abckiria* s. 25; *Mikael Agricola* s. 91, 205, 298, 317).

Perälä (s. 17–20) käsittelee artikkelissaan myös painokirjainmuotojen valinnan perusteita. Kirjapainotaidon perinteet tulivat Suomeen Saksasta, mikä selittää goottilaisten kirjainlajien käytön Ruotsin ja Suomen vanhassa kirjallisuudessa. Mutta kirjaimilla oli yhteytensä myös aikakauden kirkkopoliittikkaan. Reformaatio tehtiin näkyväksi myös visuaalisesti, kun Lutherin katolisvastaisuus alkoi näkyä hänen ensimmäisissä saksankielisissä käännöksissään, joissa hallitsevaksi kirjainlajiksi tuli fraktuura. Myös Kustaa Vaasan Raamatussa uudet saksalaiset kirjainlajit syrjäyttivät vanhemmat goottilaiset kirjainmuodot: »Kansankielinen kirjallisuus puettiin luterilaiseen asuun, paljolti jopa erityisesti wittenbergiläiseen asuun» (s. 20). Tällaisen asun saivat myös Agricolan teokset.

Varhaisten tekstien oikeinkirjoitus on sisältänyt nykykielen näkökulmasta paljon vaihtelua, jota on luonnollisesti pyritty selittämään eri tavoin. Perälän artikkelin pohjalta voi päätellä, että yksi mahdollinen selitys tälle variaatiolle voisi löytyä teosten typografiasta (s. 24, 28–29). Varhaiset painoteokset ladottiin osin kustannussyis-

täkin tiheästi ja tiiviisti ja painopinta haluttiin tehdä mahdollisimman tasaiseksi. Koska reunat haluttiin pitää tasaisina eikä painopintaa haluttu läikittää pitkällä sanaväleillä, rivejä saatettiin tasata ikään kuin ortografian kustannuksella. Sanojen pituutta voitiin säädellä muun muassa lyhentämällä siten, että pois pudotettua kirjainta merkittiin vieressä esiintyvän kirjaimen päälle painetulla viivalla. Lisäksi monia äänneitä merkittiin Agricolankin teoksissa joko yhdellä tai kahdella merkillä. Esimerkkejä tällaisesta — ainakin nykyisen lingvistisen tiedon mukaan sattumanvaraiselta näyttävästä — variaatiosta ovat muun muassa *ldl / ldhl (hedelme / hedhelme)* ja *lkl / lchl (Perkele / Perchele)*. Myös pitkän äänteen merkitseminen joko yhdellä tai kahdella grafeemilla olisi suomessa saattanut antaa paljon liikkumatilaa latojalle.

Kirjan painoasuun vaikutti kirjoittajan lisäksi koko joukko muitakin henkilöitä. Erikseen nimetyt korrektorit tarkistivat tekstit ennen painoluvan antamista, ja latojat ovat edellä kuvatun mukaisesti saattaneet vaihdella kirjoitustapoja rivien tasaamiseksi. Myös kirjan kauppialla tai kirjurilla on voinut olla osansa prosessissa (Baddeley, tulossa). Agricolan teosten ortografiaan ei Perälän (s. 29) mukaan korrektorilla liene kuitenkaan ollut suurta vaikutusta. Turkulaisilla oli Tukholmassa oma mies valvomassa painotyötä, ja Agricola on ilmeisesti myös itse seurannut tarkasti paikan päällä Amund Laurentssonin kirjapainossa teostensa painatusta (esim. *Mikael Agricola* s. 158–163, 244).

Varhaisten tekstien runsas ortografian vaihtelu on herättänyt hämmennystä muidenkin kielten tutkijoissa. Esimerkiksi saksankielisissä teksteissä esiintyi 1600-luvun puoliväliin saakka runsaasti oikeinkirjoituksen vaihtelua. Tavallista oli, että yhdessä tekstissä esiintyi samallakin sivulla useita erilaisia sanojen graafisia muunnel-

mia huolimatta siitä, että kaikki aikakauden kirjoittajat osasivat hyvin toista kirjoitettua kieltä, latinaa, jossa ei tällaista vaihtelua esiintynyt (Voeste 2007: 295).

Osa säännöttömältä näyttävästä vaihtelusta saattaisi hyvinkin selittyä latojan pyrkimyksillä, kuten edellä oli esillä. Kielitieteessä toistaiseksi tutumpia vaihtelun selittäjiä ovat muun muassa alueellinen vaihtelu, vaihtelu kirjoittajan elämäntyön eri vaiheissa ja eri-ikäisissä teoksissa sekä diakroninen eli ajallinen vaihtelu, jossa vaihtelevat muodot selittyvät eri-ikäisiksi (Voeste 2007: 301–302). Tällaisin työkaluin on Agricolankin teosten variaatiota perinteisemmin pyritty selittämään. Kaisa Häkkinen käsittelee artikkelissa Agricolan oikeinkirjoituksen ja äänne- ja muotopiirteiden heterogeenisyyttä ja siihen mahdollisesti johtaneita syitä. Esimerkiksi geminaattanasaalien tai -likvidoiden lyheneminen tietyissä asemissa voi olla lounaismurteinen alueellinen piirre, samoin vokaalien lyheneminen jälkitavuisissa. Häkkinen korostaa, että koska tällaista variaatiota on ollut murteissa, on oikeastaan mahdoton lopullisesti tietää, miten puheen ja kirjoituksen kesto-suhteet ovat Agricolan kirjakielessä todellisuudessa vastanneet toisiaan. Agricolan teoksista löytyy myös diakronisesti selittyvää variaatiota. Esimerkiksi vaihtelu *k:n* heikon asteen vastineen merkinnässä kuvastanee sitä, että ääntäminenkin on jo Agricolan aikana vaihdellut suuresti (esim. *luØen, roghalle, algusta*). Myös Agricolan omien teosten välillä on todettu olevan monentyyppistä vaihtelua. Tällaiseen vaihteluun tullevat puuttumaan erityisesti myöhemmin ilmestyvät Agricolan muiden teosten tieteelliset editiot.

Häkkinen korostaa useassa yhteydessä, että Agricolan tekstejä tulee lähestyä niiden omista lähtökohdista käsin, ei nykypuhujan logiikalla. Koska 1500-luvulla ei suomella vielä ole ollut kirjoitettua standardia, on teksteissä voinut esiintyä paitsi useampia

▷

kirjoitustapoja myös useampia lukutapoja. Tämä on kirjasuomen harrastajalle helpottavakin näkemys: koska lukutavasta ei ole absoluuttista varmuutta, tulkintoja voi hyvinkin olla useampia kuin yksi. On siis tyydyttävä hyväksymään, että vaihtelu on ollut luonnollisempi osa kirjoitettua kieltä kuin se on nykyään. Tässä ajatuksessa Häkinen tulee lähelle sitä, mitä myös Perälä ja Voeste tutkimuksissaan peräänkuuluttavat. Keski-ikäisten tekstien vaihtelun logiikka ja estetiikka ovat olleet erilaisia kuin nykytekstien. Vaihtelu on voinut johtua paitsi perinteisesti ajatelluista syistä myös typografian vaatimuksista, kuten Perälä osoittaa. Sillä on voinut olla oma esteettinen lähtökohtansa, ja siihen on voitu suoranaisesti pyrkiäkin esimerkiksi siten, että samalla sivulla esiintyvät yhden sanan esiintymät on pyrittykin kirjoittamaan eri tavoin. Näin on saattanut olla siihen saakka, kun kirjanpainajat professionaalistuivat ja kirjanpainanta tehostui. Teknisten ja ekonomisten vaatimusten paineessa aikaisempi variaation estetiikka lienee vaihtunut vaihtelun välttämiseen ja oikeinkirjoituksen yhdenmukaistamiseen. (Voeste 2007: 303–304.)

Yleisen käsityksen mukaan standardisoinnin päämäärä on juuri variaation vähentäminen ja eliminoiminen. Varioimaton homogeeninen kirjoitettu standardi onkin sittemmin monaalla muodostunut kansalliseksi symboliksi. Tällaisen normitietoisuuden takaa on vaikea arvioida muunlaista estetiikkaa. Tieteelliset editiot auttavat varmasti avaamaan juuri tällaisia perinteisistä lähestymistavoista poikkeavia näkökulmia Agricolankin teoksiin.

AGRICOLA TRADITION JATKAJANA JA UUDISTAJANA

Agricola oli niin kielensä kuin teostensa painoasun ja sisällön suhteen uudistaja ja edelläkävijä, mutta toisaalta hänen työs-

sään näkyy koko ajan myös kyky jatkaa olemassa olleita traditioita. Heinisen mukaan Agricola oli suomalaisen reformikatoisuuden ja raamattuhumanismin suojissa varttunut humanistireformaattori, Erasmus Rotterdamilaisen ja Martti Lutherin oppilas. Suomalaiselle reformaatiolle oli kaikin puolin tyypillistä hiljainen ja varovainen siirtyminen uuteen. Vanhasta jumalanpalveluksesta säilytettiin kaikki se, mikä ei loukannut uutta luterilaista oppia, ja esimerkiksi Agricolan *Messu* seuraa keskiajalla vakiintunutta kaavaa, joka on säilynyt suuremmitta muutoksitta nykysuomalaiseen messuun saakka. (Esim. *Mikael Agricola* s. 288; Paarma 2005; Pirinen 1962: 83.) Agricola tunsu uskonpuhdistajien oppi-isien työn erinomaisesti mutta osoitti työssään myös itsenäisyyttä ja kykyä säilyttää ja kunnioittaa oman hiippakuntansa traditioita. Esimerkiksi kastekaavaan ja avioliiton solmimisen kaavaan Agricola on hakenut mallia suoraan Lutherilta ohi ruotsalaisen käytännön (*Mikael Agricola* s. 282–283, 296).

Heinisen kirjasta saa hyvän kuvan myös Agricolan työskentelyprosessista. Agricolalla oli tyypillisesti käännöstyössään useampia lähteitä, joiden tekstejä hän vertaili ja sovitteli itsenäisellä otteella. Esimerkiksi *Abckirian* päälähteinä toimivat Lutherin (1529), Melanchtonin (1539) ja Osianderin (1539) katekismukset, joista Agricola yhdisteli oman nimenomaan suomalaiseen perinteeseen asettuvan teoksensa (*Mikael Agricola* s. 164–188). Suomalaisessa teoksessa esiintyy muun muassa *Enkelin tervehdys* (Ave Maria), jota ei ole missään Agricolan päälähteistä. Omaa näkemystä osoittaa myös esimerkiksi Agricolan *Uuden testamentin* laaja kuvaohjelma: vanhan tradition vastaisesti Agricola kuvitti *Uudessa testamentissaan* myös evankeliumien kertomukset (*Mikael Agricola* s. 244–252; *Abckiria* s. 27).

Mielenkiintoinen yksityiskohta Agricolan teoksissa on kirjoittajan nimen näkyminen tai puuttuminen eri teoksissa. Tekijän nimi esiintyy muun muassa *Abckiriassa* (1543) ja *Rukouskirjassa* (1544), mutta ei *Uudessa testamentissa* (1548) eikä liturgisissa teoksissa, virallisissa kirkollisissa kirjoissa, *Käsikirjassa*, *Messussa* ja *Piinassa* (1549). Perälä esittelee Kauko Pirisen (1962) tulkinnan, jonka mukaan tekijän nimen näkyminen varhaisemmissa teoksissa on osoittanut, että käsitys uskonpuhdistuksen suuntaviivoista ei ole vielä ollut niin yhtenäinen. Vasta nimettömyys antoi kyseisille kirjoille virallisen luonteen, ja näin kirjat olisivat tavallaan asettuneet opin kannalta »mustaan laatikkoon», siis ainakin jossakin määrin keskustelun ulkopuolelle. Agricolan perustalta hitaasti liikkeelle lähtenyt suomen kirjakieli tuli laajemmin keskustelun kohteeksi vasta melkein 300 vuotta myöhemmin, kansallism romantiikan ja nationalismin sävyttämällä 1800-luvulla.

TIETEELLISEN EDITION KÄYTETTÄVYYS

Asiantuntija-artikkeleita seuraa tieteellisessä editiossa itse aapiskirjan teksti. Aapisteksti on kirjassa sekä näköisversiona että nykykirjaimin kirjoitettuna versiona, ja esipuheen mukaan siitä on lisäksi olemassa niin kutsuttu kouluversio, joka sisältää alkuperäistekstin ja tekstin ääntämisen mukaan kirjoitettuna. Tieteellisen edition nykykirjaimin kirjoitettuun versioon, lingvistiversion, on liitetty kahdenlaisia alaviitteitä. Kirjaimin merkityissä alaviitteissä ilmaistaan Agricolan tekstiin sisältyvät Raamatun kohdat. Numeroin merkityt alaviitteet sisältävät kielellisiä selityksiä, kommentteja ja viittauksia tutkimuskirjallisuuteen. Alaviitteet opastavat tunnistamaan myös teoksen selvät paino-

virheet, ja lisäksi ne ilmaisevat, missä kohdin tekstissä on tulkinnanvaraisia kohtia. Tieteellisten editioiden lisäksi Agricolan teoksista on valmistumassa elektroninen morfosyntaktinen tietokanta, jossa kukin sana koodataan morfologisesti ja syntaktisesti. Tämä tietokanta tulee myöhemmin tutkijoiden käyttöön Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen sivustolle.

Perälän ja Heinisen artikkelit antavat runsaasti lisätietoa *Abckirian* taustoista ja auttavat tulkitsemaan *Abckirian* tekstiä monesta näkökulmasta. Kumpaakin artikkelia voi lukea myös irrallisina aiheeseen johdattavina artikkeleina, joskin niitä lukiessa mieluummin selailee esiin kulloinkin käsiteltävän kohdan myös itse aapistekstistä. Fennistin näkökulmasta kiinteimmin yhdessä lingvistiversion kanssa luettava artikkeli on Häkkisen artikkeli, joka käsittelee *Abckirian* kieltä.

Abckirian kieltä koskevan asiantuntija-artikkelin ja lingvistiversion suhde on kirjan käyttäjän kannalta hieman ongelmallinenkin, koska sisäiset viittaukset lingvistiversion tausta-artikkeliin puuttuvat kokonaan. Varsinkin usein toistuvien vanhalle kirjakiellelle tyypillisten kieliopillisten kategorioiden, esimerkiksi jälkipronominin, datiiivigenetiivin, omistusliitteiden, astevaihtelun tai passiivin I infinitiivin kohdalla sisäinen viittaustekniikka auttaisi tekstiin perehtymistä. Tällainen ratkaisu luonnollisesti lisäisi alaviitteitä todella paljon. Toisin kuin kieliopilliset viittaukset, sellaiset viittaukset sanastoon tai fraseologiaan, jotka esiintyvät tekstissä yhden tai korkeintaan muutaman kerran, voisivat taas hyvin sijaita loppuviitteinä, sillä artikkelissa niiden käsittely johtaa pakostikin luettelomaisuuteen. Kieliopillisen ja sanastollisen aineksen väliin jää luonnollisesti koko joukko vaikeammin määriteltäviä seikkoja. Näitä ovat esimerkiksi sellaiset kieliopilliset sanat kuin *ma*, *hama* tai *tyueme*. Koska tällaisia nykyku-

hujalle vaikeasti hahmottuvia elementtejä on käsitelty ansiokkaasti jo tausta-artikkelissa, olisi lingvistiversiosta hyvä olla suoraan viite näihin tietoihin. Täsmällinen ja mahdollisimman aukoton viittaussysteemi olisi hyödyllinen varsinkin pedagogisesta näkökulmasta: aloittelijan voi hyvinkin olla vaikea tunnistaa Agricolan tekstistä vaikkapa datiivigenetiiviä tai poikkeuksellista astevaihtelua, vaikka olisi niistä lukenut ja vastaaviin vähän aiemmin törmännytkin. Muotojen tunnistamisesta tulisi vähitellen varmempaa, kun toistuvat elementit tulisivat ohjatuksi tunnistetuiksi yhä uudelleen ja uudelleen.

Toinen viittaustekniikkaan kohdistuva ongelma ovatkin juuri viittaukset lähdekirjallisuuteen, jotka ovat sekä tutkijalle että opettajalle kullannarvoisia. Teoksessa viittauksia kirjallisuuteen esiintyy sekä artikkelissa että lingvistieditiossa, ja joskus sama kirjallisuusviite esiintyy kahteenkin kertaan. Joissakin tapauksissa artikkeli ei sisällä kirjallisuusviitettä (esimerkiksi passiivin I infinitiivin käsittelyn kohdalla), mutta aapistekstiossa se löytyy. Myös tuttuakin tutumpiin vanhan kirjakielen piirteisiin (esimerkiksi alaluvussa, joka käsittelee äänne- ja muoto-opillisia piirteitä) olisi artikkeleissa kaivannut kirjallisuusviitteitä, ainakin aloittelevaa kirjasuomen opiskelijaa varten. Kirjallisuusviitteet saattaisi ylipäätään olla helpompi löytää, jos ne systemaattisuuden nimissä sijaitsisivat vain yhdessä paikassa. Jos ne olisivat artikkelin yhteydessä, yllä mainittu sisäisten viittausten lisääminen varmistaisi, että kukin viite löytyy sekä artikkelista että aapistekstistä käsin. Esimerkiksi *ma*-elementin kirjallisuusviitteet jakaantuvat nyt kahteen eri viitteeseen siten, että alaviitteissä viitataan tutkimuskirjallisuuteen ja artikkelissa etymologiseen kirjallisuuteen. *Tyume*-sanankohdalla taas kirjallisuusviite annetaan, ehkä tarpeettomastikin, kahteen kertaan.

LOPUKSI

Nyt ilmestynyt Agricolan *Abckirian* tieteellinen editio on paljon odotettu apuväline paitsi tutkijoille myös kirjasuomen opetukseen. Asiantuntija-artikkelit antavat syvälle meneviä, uusia näkökulmia avavia ja pohdintaa herättäviä taustatietoja ja lingvistiversio tämän lisäksi itse kielen muotojen ymmärtämistä ja oivaltamista tukevaa materiaalia opetusta varten. Myös Heinisen teos tarjoaa runsaasti tausta-aineistoa ja ymmärrystä kirjasuomen opettajalle. Näiden Agricola-projektin jäsenten julkaisemien teosten jälkeen on hyvä jäädä odottamaan projektin jatkoa ja tieteellisiä editioita myös muista Agricolan teoksista. Esimerkiksi Agricolan eri teosten väliseen kielelliseen variaatioon saadaan tulevaisuudessa varmasti uudenlaisia näkökulmia uusien tieteellisten editioiden myötä. Kuten Heininenkin toteaa, on selvää, että Agricola ei työskennellyt raamatunsuomennosten parissa yksin. Muiden kirjoittajien vaikutus on Heinisen mukaan kuitenkin ollut vaatimaton verrattuna Agricolan suurtyöhön, ja Heininen katsoo, ettei ole keinoja osoittaa, että erot Agricolan eri teosten välillä olisivat johtuneet eri kääntäjistä tai tekstien tarkistajista. (S. 150, 237, 297–299, 314, 332–335.) Tieteellisten editioiden ja morfosyntaktisen tietokannan valmistuttua kielentutkijat voivat varmasti entistä paremmin tarttua Agricolan teosten variaatioon ja sen monaalle haaroviin selityksiin. ■

TARU NORDLUND

Sähköposti: taru.nordlund@helsinki.fi

LÄHTEET

BADDELEY, SUSAN (tulossa): Variability and Standardization in French Orthography from the 9th to the 16th Century. – Baddeley, Susan & Anja

- Voeste (toim.), *Spelling History*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- LAINEN, TUJJA (toim.) 1996: *Kirjahistoria. Johdatus vanhan kirjan tutkimukseen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PAARMA, JUKKA 2005: *Seurakunnallista elämää Maskun Hemmingin aikana. – Hymnos 2005 s. 17–26.*
- PERÄLÄ, ANNA 2007: *Mikael Agricolan teosten painoasu ja kuvitus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PIRINEN, KAUKO 1962: *Turun tuomiokapituli uskonpuhdistuksen murroksessa*. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- VOESTE, ANJA 2007: *Variability and Professionalism as prerequisites of standardization. – Stephan Elspass, Nils Langer, Joachim Scharloth & Wim Vandenbussche (toim.), Germanic Language Histories 'from Below' (1700–2000) s. 295–307*. Berlin: Mouton de Gruyter.

KIELIKONTAKTIT JA KIELEN MUUTOS

Merlijn de Smit *Language contact and structural change. An Old Finnish case study*. Acta Universitatis Stockholmiensis. Studia Fennica Stockholmiensia 9. Stockholm: Stockholm University 2006. 228 s. ISBN 91-85445-53-3.

Kielikontaktit ovat nykyisin lähes kaikkien suomalaisten arkeen kuuluva ilmiö. Ei tarvitse olla kansainvälinen uraohjus kohdatakseen vieraita kieliä televisio-ohjelmissa, mainoksissa, tuoteselosteissa, paikallisjunissa, tuttujen ja tuntemattomien puheessa, arjessa, työssä ja matkoilla. Lisäksi jopa 80 % suomalaisista aikuisista arvioi osaavansa vähintään yhtä vierasta kieltä (Tilastokeskus 2004), joten potentiaalia kielikontaktien innoittamiin kielen muutoksiin on. Kielikontakteja oli myös 1500–1700-lukujen Suomessa, kun suomen kirjakieltä luotiin. Ruotsin kielen vaikutusta vanhan kirjasuomen rakenteisiin tarkastellaan Merlijn de Smitin Tukholman yliopistossa hyväksytyssä väitöskirjassa.

Kielikontaktien arkipäiväisyydestä huolimatta esimerkiksi sosiolingvistinen tutkimus rajaa usein tutkimuskohteekseen yksikielisen yhteisön. Monikielisiä tilanteita ja kielen keskinäistä vaikutusta ovat eri näkökulmista pohtineet vieraan kielen

oppimisesta, koodinvaihdosta, kielenvaihdosta sekä pidginisaatiosta ja kreolisaatiosta kiinnostuneet tutkijat. Tarkastelun kohteena ei tällöin ole aina kielijärjestelmä vaan myös kielisosiologiset kysymykset ja kielelliset asenteet. Kielikontaktin vaikutus kielen rakenteiden muutokseen on sekin toki tunnettu mutta kuitenkin melko vähän tutkittu aihepiiri, ja juuri tähän pureutuu de Smit tarkastelemalla passiivi- ja nesessiivirakenteita sekä *ku(n)/kuin*-sanon relatiivipronomini-käyttöä varhaisissa lainsuomennoksissa.

Aiempaan kansainväliseen tutkimukseen kielikontakteista ja kielen muutoksesta sisältyy monia kiistanalaisia kysymyksiä ja ehkä purkamista odottavia vakiintuneita käsityksiäkin. Kieltä ajatellaan helposti omana itsenäisenä kokonaisuutenaan, jonka muuttamiseen vaikuttavat joko kielijärjestelmän sisäiset tai ulkoiset tekijät. Kielikontakti on perinteisesti luokiteltu kielenulkoisiin tekijöihin. Kielikontaktin vaikutus mieltään näin usein lainautumiseksi, ja sanaston

▷